

НИКОЛАЙ КОВАЧЕВ (Велико Търново)

ОТРАЖЕНИЕ НА ТОПОНИМИЯТА В ГРАМОТИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЦАРЕ ОТ XIII — XIV ВЕК

Събирането и осигуряването на топонимията (географските, местните имена) обикновено става чрез анкетирането на осведомители от отделни селища и чрез използването на различни писмени извори. Събраният материал се подлага на всеотраслна научна интерпретация — на етимологичен и структурно-словообразователен анализ и класификация. При тези изследвания в много случаи сме затруднени в определяне хронологията на топонимите и в групирането им по топонимични пластове. Трудността идва от това, че в повечето случаи топонимите не са документирани, а са съхранявани на терена в съвременната топонимична мрежа на отделни райони и селища.

Поради това топонимистът е принуден да прибегва до косвени пътища и признаци за хронологична класификация, като се уповава преди всичко на непрозрачността в семантиката на местните имена, на тяхната словообразователна структура и на старинността на произвеждащата им основа. Това се установява от едно сравнително-съпоставително проучване на топонимите на балканска или славянска основа.

При относителното хронологично определяне на топонимите важно значение имат тези, засвидетелствани в датирани писмени извори; документираността им дава представа за старинността на един или друг топонимичен тип (модел), достигнал до днес в топонимичната ни мрежа на страната. В тази насока, въпреки ограничени по брой, важно място заемат *д а р с т в е н и т е г р а м о т и* на българските царе от Втората българска държава¹, давани на отделни манастири и на чужди търговци с разрешение да търгуват безпрепятствено в българските земи. У нас тези документи от царската канцелария на Търновград са били скрепявани с подписа и златния печат на владетелите и са известни като *х р и с о в у л и* (грц. χρυσόβουλον 'златопечат'), изрично споменато в Рилската и

Виргинската грамота: "сїе златопечатѣное слово царства ми" и "та вса мѣиѣ црѣв ми прѣда подарованниѣмъ сего хрисовула"². До нас са достигнали седем автентични и няколко подправени грамоти, в които намираме отделни топоними (ороними, хидроними и ойконими). В проучването си имаме предвид:

1. **Ват** — Ватопедска грамота на цар Ив. Асен II от 1230 г.; 2. **Дуб** — Дубровнишка грамота на цар Ив. Асен II от 1230 г.; 3. **Вир** — Виргинска грамота на цар Константин Асен от 1258 г.; 4. **Зог** — Зографска грамота на цар Ив.-Александър от 1342 г.; 5. **Мрч** — Мрачка грамота на цар Ив.-Александър от 1347 г.; 6. **Рил** — Рилска грамота на цар Ив. Шишман от 1378 г.; 7. **Вит** — Витошка грамота на цар Ив. Шишман от 1378 г.³ Най-изобилни с топоними са **Вир**, **Мрч** и **Рил** грамоти; в тях се посочват имена не само на подарени местности, метоси и селища, но са означавани и конкретни граници на землени участъци. Грамотите са ценни исторически, икономически и поселищни документи с разностранна информация, но те са не по-малко важни и за историята на езика и за топонимията ни. Това ги е правило обект на разглеждане от различни специалисти във връзка с едни или други проблеми. Наличните 186 топоними от югозападните райони и Македония ни убеждават, че през XIII—XIV в., в епохата на развития феодализъм, топонимичната мрежа в българските земи е била значително развита и наситена с микро-, мезо- и макро- топоними особено около селищата и манастирските комплекси. Ето засвидетелстваните топоними на нашите грамоти с най-необходимите пояснения:

1. **АБЛАНОВО** — Рил 597,³ с. между Дебрь и Пъстра, вероятно Баланово, Ст. Димитрово; стб. абланъ 'ябълка', абланъ 'ябълков'. 2. **АРМѢНИЦА** — Рил 597, гранична м. в Рила; от прил, армѣнь от ЛИ армѣнь, сродно с армѣнинъ 'арменец'. 3. **АГОУПОВЫ КЛѢТИ** — Рил 598, вероятно цигански колиби в Рилската пустош; агоупъ 'гюптин', самоназвание на циганин; клѣтъ ж. 'колиба, дом', диал. клетуше 'катунарска колиба'. 4. **АРБАНАСКАЯ ЗЕМЛА** — Дуб 578, арбанаскъ 'албански', гр. ἄρβανός по старо ἄλβανός 'албанец'. 5. **БАБЪНИ** — Вир 584, планина в Македония между Вардар и Черна; говорно бабуна 'гърбина, подутина, буца', 'еретическа секта' — "поганые бакоуны" (в Споменик на Ст. Дечански XIV в. 6. **БАНИЦА** — Вир 584; с подобно име с. в Струмишко и Велешко-Макед. (Кън., II, 615)⁴, първично водно име, стб. баня 'място за къпане' + ица. 7. **БАРВАРАСТЪ** — Вир 583, място на парици, гр. βάρβαρος 'негръцки, варварски, чужденец'. 8. **БАРСКО** — Вир 585, с. в Скопско (Кън., II, 506). От антропоним *Баро* или от *бара* 'локва, влажно място', срв. *Баровица* при Градище, Севл. 9. **БИНЕЧЪ** — Вир 585, с. в Горна Морава⁵, говорно бина 'сграда, постройка'; срв. *Бинач* при Витино, Сърбия, *Годеч*, Соф. 10. **БИСТРИЦА** — Вир 584, първично речно име, стб. кыстръ 'бърз', село в

Бабуна. 11. **БЛАТЪЧНИЦА** — Мрч 592, първично речно име, преминало на село, южно от Белово, Радомирско (БСМ 616), + *блат-еч* 'блатище' срв. с. Блатечен, Разложко. 12. **БЛАТО** — Мрч II 612, тресавище, река, в която се влива Житуша; стб. *клато* 'мочурище, млака'. 13. **БЛИЗНЪСКО** — с. в Поречка община, Кичевско; стб. *влизъно*. 14. **БЛЪГЪРИНО** — Рил 597, неустановено с. между Германщица, Бистрица и Кърчино; стб. *кльгаринъ* срв. с. *Българене*, Ловешко, *Българи*, Севлиевско. 15. **БОГОБЪЦИ** — Мрч I, 592, Мрч II 611, с. между Костинброд и Дръщрене, може би Богъовци, Соф. Родово име от ЛИ Бово. 16. **БОГОРОДИЧНА ЦЪРКВА** — Рил 597, има две църкви с това име (Д у й ч. Рил. грам. 60), стб. прил, от *Богородица*. 17. **БЪРЪЖИС(ТЪ)И** — Дуб 578, (*хвѣра*), прил. от гр. *βερών*, трак. *Beróes*, антично име на Стара Загора. 18. **БРАНИЧЕКО** — Дуб. 578, град и област в Сърбия, населявани от племе *браничевци*; ЛИ *Бранич*, като *Радич*. 19. **БРОДЪ** — Вир 583, място за прегазване на река, срв. с. *Брод*-Битолско, Кичевско. 20. **БРОУЖДИМЪ** — Рил 597, височина в Рила (м. Орлишки кръст), сродно с говор. *бръждя* 'издавам шум, буча'. 21. **БЪДУРИЦА** — Рил 597, неуточнена височина; с озвучаване от бот. *бутурица* 'бъзовляк, кух зъб', народолат. *бѹдур* 'скала с бедна растителност, чукар', семантична успоредица на *Плешивица*. 22. **БЪТЪЛ'СКИ ПЪТЪ** — Вер 582, по *Бутел* при р. Серава, на 5 км северно от Скопие; През XI—XII в. Битоля се сочи като *Butella*, *Botella* (Макед. јазик, XVII, 1966, с. 103. 23. **БЪДИНО** — Рил 597, с. в Дупнишко, стб. *вѹдинъ* 'знак за спомен' антропоним **Бѹдин/o*. 24. **БЪДЪИНЪ** — Дуб 578, град Видин, древната *Βονονја* *Būdūnēs* късна лат. дисимиляция *n-n>d-n*; на бъл. основа *Бѹдынъ>бдынъ>Бдинъ* (XIV в.), свързано с глаг. *видя*. 25. **БЪЗОВО** — Рил 597, днес с. *Бозовая*, Ст. Димитровско; с изясняване от бот. *бѹз* (*Sambucus nigra*) 'бъзовина, свирчовина', срв. *Бѹзово* при Батошево, севл., *Бѹзовец* при Сухиндол, Павликенско. 26. **БЪЛГРЯДЪ** — Дуб 578, днес столица на Сърбия, по укрепление с бели камъни, обратно за *Земленград*. 27. **БЪЛЦИ** — Мрч 592, с. западно от София; вероятно първично водно име. 28. **БЪЛКОВЪ** **ТОРЪ** Вир 583, по ЛИ *Белко* и тор. 29. **ВАРВАРА** — Рил 597, село, сега местност около параклис "Св. Варвара", 1 км ЮЗ от гр. Рила. 30. **КАСИЛЕКО СЕЛИЩЕ** — Вир 583, м. между Орлица и рида Калавар; по антропоним *Васил* и селище 'място, където е имало заселване'. 31. **ВЕЛИКИ РЪКЪ** — Вир 584, река към Хтетово, Македония, стб. *великъ* 'голям'. 32. **ВЕЛЪБЖЖ/ДЪ** — Вир 584, средновековното име на Кюстендил; стб. *вѣльбѣждъ* 'камилски'; по сложно ЛИ *Вѣльбѣждъ* (Д у р и д а н о в, И в. ЕЗЛит, 17, 1962, 2 с. 15). 33. **КАЛСКО КЛАДЕЗЪ** — Вир 583, неуточнена местност при Кръпа власти, Прилепско; свързано с митич. *вила* 'самодива, нимфа' и *кладезъ* 'кладенец, студенец', срв. *Вилин вър*

при с. Шума, Годечко, Вилна могила при Лясковец, Пернишко. 34. **ВИНИЦЕ** — Вир 583, мест. при с. Брод. От *вѣнище* 'лозе за вино', срв. *Виница* при Любовка, Сандански. 35. **КИРГИНО** — Вир 581, височина бърдо на север от Скопие и манастира Св. Георги. По антропоним *Виргин/а/*, народ.-лат. *virgo, -inis* 'дева'. 36. **КИТИНО** — Вир 583, село по ж. име *Vita* или светец Св. *Vit*. 37. **КИТОШИ** — Вит 600, планина край София, античното *Skómbros, Scopius*; според Д. Дечев древно 'два резена'; Ст. Младенов — трак. *ūt* 'вода'; Ив. Петканов — трак. *Vithus, Bitus* с нар.-лат. *b > v*; Й. Заимов — от слав. лич. име *Витош*, срв. връх *Витош* при Богдановци, Пиротско и др. 38. **ГЯБРОКЕЦЪ** — Рил 597, височина в Рила, прил. от бот. *габър* + *ец*. 39. **ГАГЯНЪ** — Рил 597, стб. *гаганъ* 'каган, хан', нар. *гаганица* 'хуругва', най-вероятно по антроп. *Гаг/о/* + *ан*. 40. **ГЕРМАНЦИЦА** — Рил 598, лев приток на Струма, днес *Джерман*, трак. *germanós* 'горещ', при с. Баня, Ст. Димитровско древен град *Germania*. От *Герман-ъск-ица. 41. **ГЛУМОКО** — Вир 582, село, стб. *глюмъ* 'поляна в гора', говор, *глума* 'шега, закачка'; срв. *Глумово*, Скопско, *Глум* Гоцделчевско. 42. **ГЛЪБОКИ ДОЛЪ** — Вир 584, рекичка в Положка област, 'дълбок дол'. 43. **ГЛАДЛА** — Вир 583, височина с обзор, стб. *гладѣти* 'гледам', срв. *Погледец*, Соф. 44. **ГОЛЪ/МИ/ КАМО** — Вир 583, по м. Голем камък Прилепско. 45. **ГОЛЪМЪ ПОДЪ** — Мрч 582, стб. *подъ* 'полица, етаж'. 46. **ГНИДСЕБРАДСКО** — Рил 597, сега с. *Недобърско*, Разложко, срещано и *Недобрацко*, 1614 г. *Добърцко*; вероятно от родово име, а то от прякор *Гнидобрад* 'с гниди в брадата'. 47. **ГОРНИ ПОЛОГЪ** — Вир 584, село в горното течение на Вардар, *Долни Полог* е в Тетевско (Кънч., II, 319, 322). Преносно от *пологъ*, 'леговище на кокошка', геогр. термин 'надолнище, странище'. 48. **ГРАДЕЧНИЦА** — Вир 583, село, днес местност при Градище, Царибродско; *Градешница* — Битолско, Прилепско, Мелнишко; стб. *градыцъ* 'градец', *градъскъ* 'градски' или от *градеж*. 49. **ГРАДИЦЕ** — Вир 583, село Мориоховско, *градѣще* 'място с град, крепост'. 50. **ДЕБРЪ** — Рил 597, неуточнено село; стб. *дѣкръ/дѣкръ* 'долина, пролом, яма', срв. гр. *Дебър*, Македония. 51. **ДИЯЧЯ КЪСЪ** — Мрч 593, село в Македония, стб. прил. от *диакъ* 'дякон, иерей' и *къс* 'имение, населено място'. 52. **ДИМСЪТИКА** — Дуб 578, средновековна крепост, обсаждана от цар Калоян 1206 г., грц. *Dydimoteichos*. 53. **ДЛЪБИЦА** — Вир 582, село, сродно с *длѣб-* в дълбина, дълбочина, срв. *Длѣбчица*, Кумановско. 54. **ДЛЪГА ПОЛЪНА** — Вир 582, мест. към Черна гора, Македония, стб. 'дълга поляна'. 55. **ДОЛЪНЕ** — село, първично жителско име, по мест. *Дол* + *яне*; срв. с. *Долян*, Охридско и Гоцделчевско. 56. **ДОЛНА ЗЕМЛЯ** — Вир 581, наименование на Охридска област, Макед. — *ДОЛНА ЗЕМЛЯ ОХРИДСКАЯ* (К. Иречек. История., 424/). 57. **ДРАГАНОВА**

ЦРКВА — Вир 583, в Скопска област, по ктитор на църквата *Драган*. 58. ДРАГОВИЦИЦА — Мрч II, 583, десен приток на Струма в Кюстендилско краище, село край същата река; от **Драговит-ьска рѣка*, по лично име *Драговит*. 59. ДРАЧЕКО — Мрч 593, Мрч II 612, село в Скопско и Зъхненско; срв. м. в Севлиевско; стб *драчь* 'див нар', *драчи* : 'трънлив храст, драка', по прякор *Драчо*. 60. ДРИСКИ — Рил 597, десен приток на Рилска река; по особеност на течение на водата и въздействие на организма; срв. *Дрисля*, Габровско, *Дрислек*, Пирдопско. 61. ДРЪЩИНЕ — Мрч 592, неустановено село, жителско име по мест. *Дръща* 'тепавица'; срв. *Дръстене*, Ловеч. 62. ДРЪНОВЪ ДОЛЪ — Рил 597, дес. пр. на Струма в Благоевградско, по бот. дрян, прил. *дрянов*; срв. с. *Дрен*, Радомирско и Благоевградско. 63. ДЪШ'ЧЕ — Вир 583, в землището на с. *Брод*, в *душа/дух*. 64. ДЪБИГОД — Вир 582, неуточнено село; сродно с глаг. двиг-нжти 'дигам, въздигам', 65. ДЖЕНИЦА — Вир 584, село *Дъбница*, Гоцеделчевско; стб. *джъ-нъ* 'дъбом' + *ица*, като *Липница*, *Врѣбница*, т. е. "дъбова гора". 66. ДЖЕРСѢ/Ъ/НИШЕТЪИ (*хѡрѣ*) — Дуб 578, прил. от *ДЖЕРСѢНИКЪ*, град на Адриатика *Дубровник-Рагуза*. 67. ДЪЕСЛСКИЯ ХСРЯ — Дуб 578, обл. при р. *Дѣволъ*, Охридско. С т. М л а д е н о в го възстановява като трак. + *dhēwola dhēwulā*; в извори: *Diábolis, diábolos* 'враг, дявол'. 68. ДЪДИНО СЪСОИЕ — Вир 583, сенчест склон; стб. *дѣдинъ* 'наследствен' и осоние 'северно място'. 69. ЁЛЕНЯ — Вир 583, гранично на с. Кръповласи, Прилепско, по антропоним *Елен/а/*. 70. ЖИТОМИТЬСКЪ — Мрч 593, неизвестен градец между Велбъжд и Скопие; вероятно по старинен антропоним. 71. ЖИТЪШИ — Мрч II, 612, река от Колош планина, минава през едноименно село; *житуша 'житна' или 'жива, бърза'. 72. ЗАГОРИЕ — Дуб 578, название за Източна Мизия с Преслав, стб. *загорие* 'зад планината'. 73. ЗАДНА — Вир 582, 583, село, срв. *Здунье* при Гостивар (Жънч., II, 359, 513). От *Еъз дънъ* > *ъз дънъ* > *здунъ*, говр. *дуня* 'дюля' или по лич. име *Дуньо*. 74. ЗЛАНЪ(-Я) — Вир 598, в Средна Рила, с озвучаване от стб. *сланъ* 'солен' и *дол*, извор. Срв. *Слана бара*, Ломско, *Слани дол* Берковско. 75. ЗЛАТИЦА — Вир 598, вероятно речно име, свързано с плаване на злато. 76. ИЕЯНОВЪ ДОЛЪ — Вир 583, рекичка в Положка област. По антроп. *Иван*. 77. ИОЯНЪ БОГОСЛОВЕЦЪ — Вир 584, село, по име на метох или църква. 78. ИЛІИНА РѢКА — Рил 598, лев. пр. на Рилска река, по име на параклис "Св. Илия". 79. КАВИЙ — Вир 582, гранична местност, нар.-лат. *saveo* 'дълбая, пробивам', *cavus* 'издълбан, кух'. 80. КАЛКАРЪ — Вир 583, височина, нар.-лат. *calavâr* 'мъченичество, страдание', трудно изкачване. 81. КАЛГЕРОВЪ ДОЛЪ — Вир 585, село, владяно от *калугери*. 82. КАЛОУГЕРЬСКЪ БРОДЪ — Мрч II 612, брод на река по Ръждавишки път за Кюстендил. 83. КАЛГЕРОВЪНИА — Вир 585,

село може би от жителско име *калугеровяне*. 84. **КАМЕНЬ КРЪХЪ** — Рил 598, между Комаревски и Царев връх в Рила, стб. *камень* 'камък'. 85. **КАМЕНИЦА** — Рил 597, връх и река, приток на Рилска, по скалист вид. 86. **КАРЯВЪНСКА ХВЪР** — Дуб 578, област с център **КАРЯВЪН** Балчик: *Karvouna* *Karvona*, лат. *carbo-onis* 'въглен, въглища'. 87. **КОЗАРЕКО** — Вир 585, село, от *козар* 'пастир на кози'. 88. **КАТЯФИГА** — Вир 584, местност в басейна на Палчишка река, грц. *katafeugo*, *katafuge* 'крива се, търся убежище' срв. Беговище при Сухиндол, Павликенско. 89. **КИЧАКА** — Вир 583, град в Македония: *Kitzavia*, *Kúzavon*, гов. *кика* 'перчем', стб. *кыка* 'косъм', срхр. *кик* 'гърбица', като *Кишава*, *Бошава*. 90. **КОМАРЪНСКИ КРЪХЪ** — Рил 598, височина, стб. *комарък* 'комар', гов. *комарник* 'овча колиба'; срв. *Комарник* до Скандало, Троянско. 91. **КОЗИЯ СТЪН** — скалиста местност, обитавана от диви кози, стб. *козии*; срв. *Кози стени* в Троянския балкан. 92. **КОНДОКО** — Вир 582, село в Скопско, по антроп. *Кондо*, съкр. от *Кондрат*, *Константин*. 93. **КОНЕВЪЗЪ** — Мрч II 611; **КОНОРЪЗЪ** — Мрч 592. От *конев въз* 'място, където са вързвани коне на паша'; срв. *Конарник/а/* в Рила. 94. **КОСТЪНЪ БРОДЪ** — Мрч 592, брод на река, срв. гр. Костинброд, Соф, стб. *костънк/костънк* 'костен'. 95. **КРЪНСКА ХВЪР** — Дуб 578, средновековна област с гр. *Крънъ* в Казанлъшко; писм. извори: *Krinós*, *Krenós*, *Akrenos*, стб. *крънк* 'скосен, нащърбен'. 96. **КРУШЕВИЦА** — Рил 597, прил. от *круша* + *ица*; срв. Крушевица Тиквешко и Прилепско. 97. **КРЪН** — Вир 583, с. *Крапа*, Прилепско, стб. *крънк* 'къс, малък', изпуснато *ръка*. 98. **КРЪЧИНО** — Рил 597, махала до Бобошево, Станкедимитр. Според *М и ч е в* изч. с. между Слатино и Смочево, край р. *Кърчина/Кръчина*. стб. *кръчини* 'рудар', гов. *кръч* 'болест по добитъка'. В края на Шарска верига в Македония се издига планината Кърчин. 99. **ЛЪШНОРЪ** — Рил 598, гранична мест. в Средна Рила; от *лънк* 'висащ, прикрепен'; *лънк* 'хубав', *лънши* 'по-хубав' + ор. 100. **ЛЪШКО** — Рил 597, село в Благоевградско; стб. *лъкско* > *лънско* 'горско, лесно'; гов. *лешка* 'леска, лешник'. 101. **ЛИСЕЧКО** — Вир 584, безлесно краище, производно от *лисицк*; срв. *Лисец планина*, с. *Лисец*, Ловешко. 102. **ЛОМНИЦА** — Рил 597, ляс пр. на Рилска река; глаг. *ломити*, *-миж* 'лома'; срв. *Ломидол/Ловидол*, Севл. 103. **ЛОХОТНИЦА** — Рил 597, пр. на Рилска река при метох Орлица; от **лъхот-ни-ца* 'която носи свеж лъх'. 104. **ЛЪКА** — Вир 584, метох на Рилския м-р, по "Св. Лука", евангелист. 105. **ЛЪЖЕНИ** — Вир 584, село, жителско име от м. *Лъг*, стб. *лъжк* 'гора в равнина', срв. *Лъжане*, Свищовско, Ловешко. 106. **МАРЕШНИЦА** — Рил 597, рид между р. Рила и Каменица, от мест. *Мареш*, нар.-лат. рум. *maré* 'голям' + *еъ*, **Мареш-ни-ца*, като *Водешница*. 107. **МОКРОСЪКЪ** — Вир 582, от стб. *мокрък* 'мокър' и *сѣкк* 'посичане'; срв. *Мокра* при Охрид. 108. **МОХНАТЕЦЪ**

— Вир 583, мъхната височина в Прилепско; от прил, *мъхнат* с $\bar{a} > o$; срв. *Михната рътлина*, Троянско. 109. **МРЯКЪ** — Мрч II 612, покрайнина около Струма с 30 села; праслав. корен * *merk/mork* 'блато, влага, мочур' (Ив. Дуриданов. Слв Сб.) Срв. с. *Мраченѣк*, Карловско. 110. **МРАМОРЪ** — Вир 584, по скали от мрамор, стб. *мраморъ*, грц. *mármaros*. 111. **НАХОЕО** — Вир 584, село *Навово*, Скопско; съкратено от *Монахово* или от антроп. *Нахо*. 112. **НОВАЧЕНЕ** — Вит 600, с. *Новачене*, Ботевградско; *Новачени*, Велешко. Родово име от *Новак*. 113. **НОКО БРЪДО** — Вир 582, град и хребет между Враня и Прищина. 114. **ОГРАЖДЕНИКЪ**, Вир 583, планина при Петрич; стб. *ограждати*, -даж 'ограждам, затварям' *ограждѣникъ*. 115. **ОДРИНЪ** — Дуб 578, побългарено име на римо-византийския град *Adrianopolis*, трак. *Ускудама*, наше народно *Дрянополе*. 116. **ОРЕХОВЪ** — Мрч 592, местност до м-р "Св. Николай" край Пещера, прил. от *орѣхъ*. 117. **ОРЛИЦА** — 1) Вир 583; 2) Рил 597, метох между гр. Рила и с. Пастра; по *орлица*, *орел*; срв. връх *Орлица* Котленско. 118. **ОСЛАТНИКЪ** — Вир 583, планинско пасище; от *осъл-ън-икъ 'място за осли'; срв. *Осльовицата* при Кръвеник, Севл. 119. **ПАЛЧИШКА РЪКА** — Вир 583, река при с. *Горно* и *Долно Палчища*, Тетовско; вероятно от *плачище* 'пожарище, пажарак', гов. *паличя* 'кибритена клечка'. 120. **ПЕРИВОЛЪ** — Мрч II, 612, с. *Перивол*, Кюстендилско, стб. *периволъ*, грц. *perivóli* 'градина'. 121. **ПЕСИ ПРЪСКОКЪ** — Рил 598, гранична местност между р. Джерман и Бистрица; стб. *пѣсии* 'кучешки' и *прескок* 'предял, пряслап', 122. **ПЛЪШЪ** — Вир 583, обезлесена гранична местност, стб. *плѣшь/плѣшина* 'плешиност' — голина; срв. *Плеш* при Жаблено, Радомирско, *Плешѣвек* в Троянско. 123. **ПОБЪЖДЯ** — Вир 582, с. *Побожие* в Македония; от слав. антропоним *Повждъ*, прил. *Повжждъ*. 124. **ПЕЩЕЦЪ** — Вир 583, умал, от стб. *пѣръ* 'вдлъбнатина, пещера, пещ'; срв. *Пещани*, Прилепско и Охридско. 125. **ПОЛОЖКАЯ СЪБЛАСТЬ** — Вир 583, котловина в Македония между Шар планина и Суха гора; от *полог* 'нанадолнище, странище, кръш'; у Анна Комнина (XI в.) — *Pológous* (БСМ 90). 126. **ПРЕКОУКОВИЦА** — Рил 598, неуточнена височина в горното течение на р. Илийна и Рила; може би *Куков камък* или *Куковица* в Източна Рила; от *пра/ко/* *Коуковица* 'през Куковица', зоол. *куковица*. 127. **ПРЕСЛАВЪ** — Дуб 578, Преслав, древна наша столица: **ВЕЛИКИ ПРЪСЛАВЪ** (XIV.), **ПРЕСЛАВЯ** — (1230 г.), *Persthlava*, *Presthláva*, от антропоним **Per(j)eslavъ*; срв. *Преславица*, Ботевградско, *Преславъци*, Брезнишко. 128. **ПРИЛЪПСКИЙ** (хѣра) — Дуб 578; Вир 583, област около гр. Прилеп, Македония: градъ *Прилѣпъ*, градъ глаголемъ *Прилѣпъ*, стб. *прилѣплѣти*, *прилѣплѣти*, -плѣж 'прилепвам'. 129. **ПРЪСЛОПЪ** — Вир 583, стб. 'пряслап, седловина, вододел', стб. *прѣслѣплѣти* 'прескачам'. 130. **ПЪСЕЦЪ** — Вир 584, гранична

зона, стб. пѣсъць, умал. от пѣсъ 'куче'. 131. ПѢСТРА — Рил 597, днес с. *Пастра* край Рилска река; стб. пѣстрѣ 'пѣстър, шарен', разноцветен. срв. връх *Пѣстрец* в Пирин, *Пѣстрина* — височина край Огоста. 132. РАКЪИТА — Мрч 592, Мрч II 611 — с. *Ракита*. Брезнишко, от *ракита* 'вид върба'. 133. РАЛИЦА — Вир 582, мест. в Скопско; бот. *ралица* 'ралика, плюскавче, плюскач' (*Colutea arborescens*). 134. РАИЪ ЛЖГЪ — Вир 584, с. *Рани луг* в Трънско; вероятно от стб. равѣнъ 'равен' и лжгъ 'гора и ливада край река'. 135. РѢЧИЦА — Вир 583, село *Голяма* и *Малка Речица* в Положка област, Македония; стб. рѣчица, умал. от *река*. 136. РѢЧИЧКА РѢКА — Вир 583, 584, вторично име по това на с. *Речица* и мест. *Рѣчица*. 137. РАХОВЧЕ — Вир 582, село западно то Кондово; от *Раховче, по лично име *Рахо* или съкр. от *Орляховче*. 138. РЫБНОЕ ЕЗЕРО — Рил 598, едно от езерата в Средна Рила, известни като Горно и Долно Рибно езеро; стб. рыбѣныи, рыбѣнѣ. 139. РЫЛА — Рил 597, 598, планина и първично име на река Рила, Рилска. Тълкуване на името е засегнато от В. Добруски, Д. Дечев, Ст. Младенов, Вл. Георгиев, Й. Заимов и Ив. Дуриданов — смятано е за трак. и славянско. Ив. Дуриданов го възстановява като * *Ry(d)la* и свързва със стб. корен в рыти, рыж 'рия, ровя' и суфикс — *ла*. 140. РЪЖДАВИЧЬСКИ ДРОУМЪ — Мрч II 612, път към с. *Ръждавица*; първично речно име, по ръждивия цвят на водата, стб. ръждавѣ; срв. *Ръждавица*, пр. Черни Искър. 141. СЪНА ГОРА ЯСОНСКА — Зог 587, горист масив в Халкедически полуостров — Гърция, изпълнен с манастири; стб. Ясонъ прил. Ясонскѣ, от *athóss* 'запазен'; срв. *Света гора* — хълм при В. Търново. 142. СЪНИ АРХАНГЛА — Рил 597, метох към Рилския м-р, посветен на "Св. Архангел Михаил". 143. СЪНИ ГЕОРГИ — Рил 597, метох "Св. Георги" към Рилския м-р. 144. СЪНИ НИКОЛА — Мрч 592, Мрч II 611, манастир в областта Мрака, в м. Орешковец. 145. СЪНИ ПРОКОПИ — Рил 597, вероятно метох на "Св. Прокопий", грц. *Prokópios* 'успех'. 146. СЪНИ ИЛИЯ — Рил 597, метох в Рила на "Св. Пр. Илия". 147. СЕЛИЩЕ — Рил 597, село между с. Лешко и Дренов дол, Благоевградско; стб. 'паланка, колиби, село'. 148. СЕМИЛТЪ — Ват 576, село, подарено на Ватопедския м-р от цар Иван Асен II; грц. *seta* 'знак, белег'. 149. СЕРГЕЦИ — Мрч 594, с. Сергеев, В. Търновско, от ЛИ Сергей. 150. СЕРѢКА — Вир 581, река северно от Скопие, ляв пр. на Вардар; С т. М л а д е н о в: ие. корен + *ser-* 'тека' + стар. суфикс — *ава* (Сп БАН, 16, 1918, 96); И в. Д у р и д а н о в. праслв. + *serъ* 'сив' + *ава*. 151. СЪРЪСКА СТРАНА — Ват 576, област около гр. *Сяр* (*Ser*) в Македония; в V в. *Síris*, в Зографски поменик — СЕРЕСЪ ГРА, в Калиманова грамота — КЪ СЕРЪ ГРАДЪ (БСМ 496, 606); по име на трак. племе *сиреопеони*. 152. СИНСКО — Вир 585, село Сине Касандра (Кън II 473); стб. *синица* 'птица сипка, кадънка'. 153. СКАКАНИЦА — Мрч II 612, село в

Кюстендилско край Струма; първично речно име на скакавец 'водопад, скачаща вода'; срв. *Скакавица*, пр. на Леви Искър. 154. **СКОПІЕ** — Вир 581; Дуб 578, столичен град на Македония; в извори: **СКОПИИ ГРА**, **ГРА СКОПЬСКОМЪ**, **СКОПЬЕ**, **СКОПИ ГРАДЪ**, **СКОПАІА**, **СКОПІЕ**: (БСМ 581, 578, 139, 104, 514, 623); в чужди извори: *Scupi*, *Skoúpion* алб. *Shkup*, осм. *Usküb*. Първична форма **СКОПЫЕ** от грц. *Scoúpion*, нагледено по слав. суфикс — **ИЕ** (**ПОМОРЫЕ**, **ЗАГОРЫЕ**); с *У>О* по народ.etimол. с думи като **КОПАТИ**, **СКОПАТИ** (С т. Р о м а н с к и. — Мак. прегл. VI, 1930, 2, с. 5). 155. **СКРИНО** — Мрч 593, село Скрино, род място на Св. Иван Рилски в Ст. Димитровско край Струма; стб. скрина 'сандък, кофче; лодка'; може би сродно със *Скриеница*, *Скръвеница*, *Кръвеник* "скрити места". 156. **СЛАИНСКО** — Вир 583, село *Сланско* в Прилепско; вероятно първично водно име, стб. сланъ 'солен' — вода слана; срв. Слана бара, Буковци, Ломско, Слана локва, Михайловградско. 157. **СЛИВЪЦИЦА** — Вир 582, река в Скопско; от м. *сливище* 'където се свиват реки, стока', *Сливъскица. 158. **СОЛОУНЪ** — Дуб 578, град на Бяло море, грц. *Thessaloníkē*, през VII-IX в. в околността му се заселили славяни, видоизменили името му **СОЛУНЪ ГРА**, **ГРА ССОЛУНЪ** (БСМ 282, 284, 607). 159. **СОФИ** — Вит 600, **СОФИЯ** — име на църква и на *Сердика>Средец-София*; в писмени извори: **СОФИ**, **СОФИЯ**, **СОФІА**, **СОФИИ**, грц. *Sophia* 'мъдрост, знание'. 160. **СРЪДЫЦЪ** — Рил 599, средновековно име на гр. София; в извори: **СРЪДЕЦЪ**, **СРЪДЕЦЪ ГРАДЪ**, **ГРАДЪ СРЕДЕЦЪ**; 46 г. *Serdike*, на монети — *oulpiás Serdikes*, у византиците — *Triaditza*, видоизменено от бълг. славяни в **СРЪДЫЦЪ**, свързано със **СРЪДЯ**. 161. **СТОБЪ** — Рил 598, в грамота на импер. Василий II 1019 г. — *Stobòn*, античен и средновековен град *Stobi*, северозападно 4 км. от Кочериново; името свързано със стб. **СТОМЪ**/стлкъ 'стълб, колона, пирамида', по земните пирамиди в района, с уподобяване *лб>бб*; срв. м. *Стоб* — висок камък пирамида край Охридското езеро (Кън., I, 435). 162. **СТРИМОНЪ** — Зог 588; **СТРОУМЯ** — Рил 598, име на древната тракийска река — у Херодот *Strymón*, ие. трак. + *sru-*, *srěu-* 'тека'; срв. *Струмица*, десен приток на Струма. 163. **СУШИЦА** — Вир 583, село в Скопско, първично водно име за суха река; срв. села *Сушица* в Благоевградско, Тетовско, Дебърско; от стб. **СОУШЪ**/соуша 'суша, земя'. 164. **СЪПАСЪ** — Вир 583, метох в с. Кръпавласи, Прилепско; по име на светец "Св. Спас". 165. **СЪДИЦЕ** — Вир 583, планински рид в Прилепско; по стб. **СЪДИЦЕ** 'съд, съдилеще' — по заседание на съд за определяне на землени граници. Срв. *Меджлич* — пасище в Априлци, Ловешко. 166. **ТЯКОРЪ ГРАДИЦЕ** — Вир 584, село на десния бр. на Вардар (Кънч II 23, 96). Може би наследено име на древния град по пътя Кюстендил за София. 167. **ТЪМНИ ДОЛЪ** — Вир 583, рекичка, стб. **ТЪМНЪ**/

тъмнѣтъ 'мрачен, тъмен, сенчест' и долѣтъ 'поток, долинка'; срв. *Тѣмни дол* при Радотина, Благоевградско; *Тѣмни лѣг*, Троян. 168. **ТИХОКЕЦЪ** — Вир 583, гранична мест. в Прилепско; по лич. име *Тихо*, прил. *Тихов* + *ец*. 169. **ТОЧИЛЪ** — Вир 584, село, в местност, където се вземат *точила* 'брусове, гладичи'; срв. *Точилѣ* при Кръвеник, Севл. 170. **ТРЪНСКО** — Дуб 578, име на *Тръновѣтъ градѣтъ*, днес Велико Търново, от прил. *тръновѣтъ* 'трънлив, трънест' (вж. К о в а ч е в. История на В. Търново, т. I, 1986, 378-385). 171. **ТЪДОРОВЪ ДОЛЪ**, — Вир 583, рекичка, по лич. име *Тудор*, разновидност на Тодор. 172. **ХАНТАКЪ** — Зог 388, 389, село в Долна Струма; грц. *antaksiós* 'равноценен'. 173. **ХТЪТОВЪСКИЯ БЯЗДЯ** — Вир 584, гранична зона с Хтетовска област, днес гр. Тетово: **ХТЪТОВО** 13 в. (МСМ 89); от стар. име **ХЪТЪТЪ** (Р о м а н с к и С т. — Мак. прегл. VII, 1932, 4, 1-10). 174. **ЦАРЕВЪ КИРЪ** — Рил 597, може би вир на р. Ломница под Царев връх, в който се "къпал български цар". 175. **ЦАРЕВЪ КРЪХЪ** — Рил 598, гранична и височина на вододела на Рилска и Илийна река. 176. **ЦЕРОКО** — Рил 598, с. *Церово*, Благоевградско; бот, цер 'вид дъб' (*Quercus cerris*). 177. **ЧЕЛОПЕКЪ** — Мрч II 612, изч. село в м. над Ямборано, Кюстендилско; говор. *челопѣк* 'предна част на височина, печена от слънце' — припек, поник; срв. *Челопек*, Кумановско, *Челопеки*, Тетовско. 178. **ЧЕРЪНЕЦЪ** — Мрч II 612, мест. северозап. от с. Полска Скакавица, Кюстенд. (БСМ 616); вероятно по форма на триножник — камък, скала; стб. *чърѣнѣтъ* "триножник"; срв. *Пиростията* в Калоферската планина. 179. **ЧРЪШОВЕНЕ** — Вир 581, жителско име, по преселници от с. *Черешово*, Скопско (Кън II 506). 180. **ЧРЪНСКО ГРАДИЩЕ** — старо укрепление — градище; стб. *чръвѣскѣтъ* 'червейски', от *чръвѣтъ* > *чръвѣтъ*-*чръвѣтъ*; срв. *Червѣвата лѣква* при Идилево, Севл. 181. **ЧРЪНОГОРА** — Вир 582, планина Черна гора в Македония — Църногория. 182. **ЧРЪНИ КАМЕНЪ** — Вир 582, по камък с тъмен цвят; срв. *Чѣрната скала* при Калугерица, Новозагорско и в Осоговска планина. 183. **ЧРЪТОВЪ ДОЛЪ** — Рил 597, рекичка, отъждествявана с м. *Дяволските води*, лѣв пр. на Рилска. Стб. *чрътѣтъ* / *чрътъ* 'дявол'; срв. *Черти камен* при Отешево, Преспанско; *Чертиград* при Брусен, Етрополско. 184. **ШААКЪ** — Рил 598, височина в Рила; срв. с. *Шак*, Костурско; стб. *шака* 'шепа, купчина'; срв. м. *Китката*, *Кичера*, *Кичура*, *Грамадата*. 185. **ШИПКОКИЦА** — Вир 583, по стб. *шипѣковѣтъ*, *шипѣкѣтъ* 'шипка, дива роза'; срв. с. *Шипковица*, Тетовско, Радовишко и Трънско. 186. **ШИПОЧАНЪ** — Рил 598, височина при Бозова и връх Факир; от *шипѣчанѣтъ* > *шипочанѣтъ* 'шипков'; срв. *Шипочен падина* при Гаганица, Берковско; с. *Шапочано*, Кюстендилско и др.

Наличните топоними в българските грамоти от гледна точка на

назованите естествени и изкуствени обекти се класифицират в три основни групи:

I. **Земеписни или физико-географски топоними**, при които наблюдаваните местности (обекти) са названи по своята природна същност и признаци или в съпоставка с други обекти: Якланово, Баница, Бинечъ, Бистрица, Блатечница, Блато, Броуждина, Броудурица, Бъзово, Бълица, Велика рѣка, Гакровецъ, Гавново, Глъкоки долъ, Гладъла, Голѣ/ми/ комоі, Голѣмъ подъ, Горнѣи Пологъ, Декръ, Длъкица, Длъга полѣна, Долна земя, Дриска, Дръновъ долъ, Загорие, Здъна, Зланъ, Златица, Кавиѣ, Камень връхъ, Каменица, Калаваръ, Кичава, Комарев'скѣи връхъ, Козина стѣна, Кроушевица, Крѣпа, Лѣпшоръ, Лѣшико, Лисечко, Лѣмѣица, Лохотница, Марешница, Мокросѣки, Мохнатецъ, Мрака, Мраморъ, Ново кръдо, Сѣгражденикъ, Сѣрѣховъ, Сѣрѣлица, Пѣи прѣскокъ, Пѣецъ, Пѣкъ, Прѣслоиъ, Пѣстра, Пѣсецъ, Ракыта, Ралица, Ранѣи ажгъ, Раѣче, Рѣчица, Рѣчичка рѣка, Рыкное езеро, Рыла, Серава, Синиско, Скакавица, Скрино, Слан'ско, Славъцица, Ствкъ, Стримънъ- Стрѣна, Съшица, Темни долъ, Трънско, Церково, Челопекъ, Черкнецъ, Чръско градище, Чръногора, Чръни камень, Шаакъ, Шипковица, Шипоченъ. По честотност 86 или 45,70 % те заемат първо място между другите топоними.

II. **Културно-исторически или свързани с човешка дейност топоними**: Ягоунови клѣти, Багзна, Близньско, Бугел'скии пѣтъ, Бъдино, Бъдѣнъ, Бѣлградъ, Бил'скоі кладезъ, Бинице, Гнидобрад'ско, Градечница, Градище, Димѣтика, Дръкѣне, Дън'че, Дъвигод, Житомир'скъ, Житѣна, Катафига, Конеръкъ, Костинъ кръдъ, Кръчино, Сѣл'никъ, Палчишка рѣка, Периколъ, Рѣждавичьскѣи друмъ, Стѣка Гора Яѣвнска, Селище, Скопие, Солоунъ, Сръбъцъ, Сѣдище, Такоръ градище, Точилъ, Хантак, Чрътовъ долъ. Всичко 38 топоними или 20,43 %.

III. **Посесивни топоними с известно отношение на притежателност или зависимост от лица, селища и области**: Ярканаускаа земя, Ярмѣница, Баркарасъ, Бѣлгарино, Бароко, Боков'ци, Богородична цѣрква, Борзе/тѣ/и хѣрѣ, Бѣлковъ торъ, Браничево, Карвара, Касилево селище, Келѣкжѣдъ, Киргино, Китино, Китиша, Гаганъ, Германѣица, Лѣволскаа хѣра, Лѣдино шосе, Лѣча късъ, Дол'кне, Драговицица, Драганова цѣрква, Драчево, Джерѣк/ъ/ништѣки (хѣрѣ), Елена, Икановъ долъ, Илѣина рѣка, Иоанъ Бѣгловецъ, Калзгеровъ долъ, Калзгерев'скъ кръдъ, Калзгерев'кна, Каравнска хѣра, Козарево, Кондоко, Крънска хѣра, Лѣка, Лѣжени, Нахово, Новачене, Сѣдринъ, Покжѣда, Положжаа властъ, Праслакъ, Прилѣнска хѣра, Прѣкоукоувица, Стѣи Ярхатъ, Стѣи Геврѣи, Стѣи Никола, Стѣи Прокѣи, Стѣи Илиѣ, Семалѣ, Сергев'ци, Сѣрска страна, Софи/ѣ/, Сѣнасъ, Тиховецъ. Общо 63 топонима или 33,87 %.

Отделни земеписни топоними са образувани по пътя на онимизацията от първични нарицателни географски термини: клато, градище, декръ, пѣкъ, прѣслоиъ или участват като втора част на двусъставни имена с

термините: вродѣ, врьдо, вирѣ, врьхъ, въсь, долъ, езеро, кладезь, лжгѣ, шсоє, пологѣ, полѣна, рѣка, селище, страна, стѣна и др. В грамотите извън топонимията се срещат и други географски термини като клисъра, студенецѣ, изворѣ, планина, долч'ецѣ, дѣлѣ, рѣдина, ровище, краище, бранище, шворъшъ, гора..

Според географската и икономическата същност на обектите топонимите се делят в три групи: 83 о р о н и м а (местностни имена) — 44,62 %, 27 х и д р о н и м а (водни имена) — 14,52 % и 76 о й к о н и м а (селищни имена) — 40,86 %. Значителният брой селищни имена идва от предназначението на грамотите да узаконяват феодалната собственост на многобройни селища от отделните манастири. Чрез означените села редом с други имена на местности Рилската грамота упочнява опорните пунктове и граници на земите и районите, над които "да има неотемлена власт този манастир Свети Иван на царството ми" (Дуйчев Ив. Из стар. бъл. книжнина, I, 1940, 178).

В словообразователно отношение топонимите се отнасят към два лексикално-синтактични типа: I. Е д н о с ъ с т а в н и: Явланово, Ярилѣница, Бакъна, Барварасѣ... .. Шаакъ, Шипковица, Шипоченѣ, общо 129 (69,35 %) и II. Д в у с ъ с т а в н и (словосъчетания): Ягоунови клѣкти, Ярбанаскаа земила... .. Чръни каменѣ, Чрътовѣ долъ — 57 (30,65 %). От е д н о с ъ с т а в н и т е 129 топонима 55 (42,64 %) са образувани от относително с т а р и н н и с у - ф и к с и с топонимична служба:

- ЯКЯ: Кичака, Серава, 2 (1,55 %); — ЁЦЬ (-ЬЦЬ): Гакровицѣ, Мохнатецѣ, Парецѣ, Пьскѣцѣ, Тиховицѣ, Сръдѣцѣ, Черкнецѣ, 7 (5,43 %); — ЁЧЬ (-ЬЧЬ): Бинечѣ, 1 (0,78 %); — ИЦЯ: Ярилѣница, Бистрица, Боудурица, Бѣлицѣ, Златица, Кроушевица, Ёрилица, Прекоуковица, Скакавица, Сѣшица, Шипковица, 11 (8,53 %); — Н-ИЦЯ (- ЪН-ИЦЯ): Блатечница, Градечница, Дъбница, Джъница, Каменица, Лѣмнѣца, Лѣхотница, Марешница, 8 (6,20 %); — ЦИЦЯ (- ЪСК-ИЦЯ): Германцица, Драговицица, Сливѣцица, 3 (2,33 %); — ИЕ: Загорие, Скопие, 2 (1,55 %); — ИМЯ: Броуждина, 1 (0,78 %); — ОКО (-ЕКО): Явланово, Барво, Бѣзово, Глазово, Козарево, Нахово, Церово, 7 (5,43 %); — (Ь)СКО: Близньско, Гнидовградско, Житомицьскѣ, Лисечко, Синско, Слан'ско, 6 (4,65 %); — ИКТЪ: Ёгражденикѣ, Ёслѣникѣ, 2 (1,55 %); — ІАНЕ: Долѣне, Дръѣне, Лѣжане, Нокачене, Чръшковене, 5 (3,88 %).

Тези старинни топонимични типове, датирани от грамотите на българските царе в XIII—XIV в., са представители на много по-ранни епохи и имат важно значение за относителната хронология по епохи и пластовете на топонимите, достигнали до нашата съвременна топонимична мрежа. Тук, разбира се, трябва да се следи за древността и на основите на отделните суфиксални топоними, тъй като с -ец и -ица и днес се създават местни имена.

В грамотите са намерили отражение и някои странни чужди топоними като: Бъдинъ, Биргино, Германцица, Динштика, Дѣволска хъра, Кавина, Карвзнска хъра, Съдринъ, Семалтѡ, Скопиѣ, Солоунъ, Сръкдьцъ, Стриминъ-Строуна, Хантакъ. Не са малък брой и топоними от старинен домашен произход: Бистрица, Блатечница, Броуждина, Бѣлградъ, Белькжждъ, Китоша, Драговицица, Житомитъскъ, Загоріѣ, Марешница... Праславъ, Рыла, Серава, Тръншово, Черѣницъ, Чрътовъ долъ и др.

Отразените местни имена в царствените грамоти са важен принос към бъдещия "Речник на старинните топоними в българските земи".

БЕЛЕЖКИ

¹ Г. И л и н с к и й. Грамоты болгарских царей. — Древности труды Славянской комиссии. Имп. Моск. Археол. общества, т. V, Москва, 1911; М. Л а с к а р и с. Ватопедската грамота на цар Иван Асеня II, БАН. С., 1930; Й о р д. И в а н о в. Български старици из Македония. С., 1931 (1070); с. 575—618. И в. Г о ш е в. Новооткрытата Ватопедска грамота на цар Ив. Асен II. — Бълг. преглед, II, 1933, I, с. 65—90. В. И в а н о в а. Оряховският манастир и неговите грамоти. — ИБИД-во, XI—XII, 1932, с. 84—111. М. А н д р е в. Ватопедската грамота и въпросите на българското феодално право. С., 1965. М. М и ч е в и Я. Б и л я р с к и. Някои отъждествявания на местни и селищни имена в Рилската грамота на Ив. Шишман. + Изв. на Бъл. истор. д-во, 28, 1978, 25—48. И в. Д у й ч е в. Рилска грамота на цар Ив. Шишман от 1378. С., 1986.

² И. И в а н о в. Бъл. стар., 586, 600

³ Й. И в а н о в. Бъл. стар. из Макед. (БСМ), с. 576—601; И. Д у й ч е в. Рил. грам., 51.

⁴ В. К ъ н ч е в. Избрани произведения, т. I, II. С., 1970.

⁵ Й. И в а н о в. Българите в Северна Македония. С., 19, 284.